

**O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI QADIMGI SHAHARLAR:
XORAZM BAQTRIYA, SUG‘DIYONA.**

Xabibillayev Baxodir Asatilla o‘g‘li

Turan Internation Universiteti o‘qituvchisi

mrhabibullayev@gmail.com

Abdurahmonova Durdona Qodirjon qizi

Turan Internation University talabasi

adurdona584@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston hududidagi eng qadimgi sivilizatsiya markazlari hisoblangan Xorazm, Baqtriya hamda So‘g‘diyoning shakllanishi, taraqqiyoti va tarixiy ahamiyati yoritilgan. Ushbu hududlarda qadimiy shaharlarning paydo bo‘lishi, hunarmandchilik, savdo-sotiq, sug‘orma dehqonchilik va madaniy aloqalarning rivojlanish jarayonlari tahlil qilingan. Shuningdek, Buyuk Ipak yo‘lining mazkur hududlar taraqqiyotidagi o‘rni hamda arxeologik topilmalar asosida qadimgi shahar madaniyatining o‘ziga xos jihatlari ochib berilgan. Maqola qadimgi davlatlar va shaharlar tarixini o‘rganishda muhim ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Xorazm, Baqtriya, So‘g‘diyona, qadimgi shaharlar, sivilizatsiya, arxeologik topilmalar, Buyuk Ipak yo‘li, sug‘orma dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, madaniy meros, tarixiy taraqqiyot.

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы формирования, развития и исторического значения древнейших цивилизационных центров на территории Узбекистана — Хорезм, Бактрия и Согдиана. Проанализированы процессы возникновения древних городов, развития ремесленничества, торговли, ирригационного земледелия и культурных связей в этих регионах. Также раскрывается роль Великого шелкового пути в развитии данных территорий и особенности древнегородской культуры на основе археологических находок. Статья служит важным научным источником в изучении истории древних государств и городов.

Ключевые слова: Хорезм, Бактрия, Согдиана, древние города, цивилизация, археологические находки, Великий шелковый путь, ирригационное земледелие, ремесленничество, торговля, культурное наследие, историческое развитие.

Annotation. This article highlights the formation, development, and historical significance of the ancient civilization centers located in the territory of Uzbekistan — Khorezm, Bactria, and Sogdiana. The study analyzes the emergence of ancient cities, the development of handicrafts, trade, irrigated agriculture, and cultural relations within these regions. In addition, the role of the Great Silk Road in the development of

these territories and the unique features of ancient urban culture are revealed based on archaeological findings. The article serves as an important scientific source in the study of the history of

Keywords: Khorezm, Bactria, Sogdiana, ancient cities, civilization, archaeological findings, Great Silk Road, irrigated agriculture, handicrafts, trade, cultural heritage, historical development.ancient states and cities.

Kirish. Xorazm (, O‘zbekcha: Xorazm, turkmancha: Horezm, turkcha: Harzem) – Amudaryo sohillarida markazga ega O‘rta Osiyo qadimiy mintaqasi – qadimiy davlat va rivojlangan irrigatsiyali dehqonchilik, hunarmandlik va savdo mintaqasi. Xorazm orqali Buyuk Ipak yo‘li o‘tgan. III asr oxirlarida Xorazm poytaxti Kat shahri bo‘lgan; X asr oxirlarida poytaxt Ko‘hna Urganch shahriga ko‘chiriladi. Xorazm hududi qadimda Amudaryo adoqlaridan janubga tomon Murg‘ob va Tajan daryolarining yuqori oqimlarigacha cho‘zilgan. Shu boisdan bu qadimiy tarixiy hudud fanda 2 xil: Qadimiy Xorazm va Katta Xorazm nomlari bilan ma‘lum. Xorazm haqidagi ilk ma‘lumotlar Avesto, Doro I ning Behistun kitoblari, qadimiy yunon mualliflari (Gekatey, Gerodot, Strabon va hokazo) hamda ilk o‘rta asrlarning arab geograflari asarlarida mavjud. „Xorazm“ nomi (toponimi) Avestoda Xvarizem, qadim forschada Xvarazmish, lotinchada Chorasmia va yunonchada Xorazmiya deb yuritilgan. Arabcha yozma manbalarda bu hudud Xvorazm talaffuzida tiliga olinadi. „Xorazm“ nomining semantikasi haqida bir qancha fikrlar mavjud. Xorazm tarixining bilimdoni S. P. Tolstov „Xorazm“ nomi talqinlari orasida „Quyoshli o‘lka“, „Quyoshli yer“ deb atalishi haqiqatga eng yaqin etnonimdir deb ta‘kidlasada, Xorazmni „Xvarri yoki Xarri (Xurriy) xalqi vatani“, „quyosh (xalqi) zamini“ deb izohlaydi. Sug‘dshunos olim M. N. Bogolyubovning fikricha, Xorazm alohida 3 ta so‘zdan tarkib topgan. Xu (Xush, Xash), var (vara) va zm (zim, zem). Eroniy tillarda Xu —"yaxshi" „ma‘qul“, var (vara) – „devor“, „marza“, „fob“, „qal‘a“, „qo‘ra“ degan ma‘nolarni bildirgan. Zm (zim, zem) esa – „zamin“, „hudud“, „diyor“, „mamlakat“ kabi Xorazm nomi „xur zamin“, boshqasiga ko‘ra „ko‘hna zamin“ degan ma‘noni anglatgan. Avestoning „Yasht“ qismida Xorazm „Ming irmoqli daryo“, „Ko‘llar va o‘tloqlarga boy o‘lka“ sifatida madh etiladi. Qadimiy Xorazm hududi tabiiy jihatdan 2 mintaqaga ajralgan. Uning shimoliy qismida Amudaryo etaklarida behisob sersuv o‘zanlar, shimoliy va shimoliy sharqqa tomon yastangan keng yaylovlardan iborat bepoyon pastekisliklar, uning janubiy qismida esa, Murgob va Tajan daryolari vodiylarining kattagina qismi tog‘ va adirliklar va ulardan bo‘sh qolgan katta-kichik daryo jilg‘alar etaklarida yuzaga kelgan

Baqtriya - Eramizdan avvalgi VII-VI asrlarda Qadimgi Baqtriya podsholgi hududiga Surxondaryo, Qashqadaryo va Zarafshon vohalari, Marg‘iyona va Sug‘d yerlari kirgan. Baqtriyalik ustalar tomonidan tilla, tosh va bronzadan yasalgan turli mahsulotlar Xitoy, Fors davlati va Yevropada juda mashhur bo‘lgan. Baqtriyaning

yirik shaharlari Qiziltepa, Yer-Qo‘rg‘on, Uzunqir va Afrosiyob hududlarida joylashgan. O‘sha davrda Baqtriyaga tashrif buyurgan sayyoh e‘tiborini uylar, hunarmandlarning ustaxonalari va xo‘jalik binolari uzra bo‘y cho‘zib turgan salobatli minoralar tortishi tabiiy edi. Kvint Kursiy Rufning yozishicha, „Baqtriyaning tabiati boy va turli-tuman. Ayrim joylarda daraxtlar va toklar o‘ta sermahsul hosil beradi, hosildor yerlar ko‘plab buloqlardan suv ichadi. Yumshoq yerlarga bug‘doy ekiladi, qolgani esa chorva uchun yaylovlardir“. hosildor yerlar joylashgan.ma‘nolarni anglatgan.

So‘g‘diyona- Sug‘d, So‘g‘d, Sug‘ud – Markaziy Osiyodagi qadimiy tarixiy-madaniy viloyat. Ilk bor miloddan avval VII-VI asrlarda qadimiy „Avesto“da tilga olingan. Bu nom 20-asr boshlarigacha saqlangan. „Sug‘d Millatining ‘zining ma‘nosi fanda har xil talqin qilib kelinadi. Masalan, So‘ch —So‘z – „kuymoq, yonmoq, porlamoq“ deb izohlangan. Bundan Sug‘dni „Muqaddas ilohiy olov (Zardushtiylik tasavvuriga ko‘ra) bilan poklangan yer“ kabi ma‘noda talqin etishga harakat qilingan (V. Tomashek). Yana bir izohga ko‘ra, „Sug‘d“ so‘zi sernam, unumdor yer deb tushuniladi. Bunga hozirga qadar pastlik, suv yig‘iladigan yer „S, Sug‘ut“ deb nomlanishini dalil qilib ko‘rsatiladi. Avestoda Sug‘d mamlakat nomi sifatida bir marta uchraydi. „Ardivisura Yashti“ —(„Obon Yasht“) va Ardvi (Amudaryo) Ishkata, Paruta, Mouri, Suguda va Xvarazm tomon hayotbaxsh suvlarini eltadi, deya ta‘kidlanadi. Avestoning Videvdat naskida esa Axuramazda yaratgan ezgu yurtlardan biri Gava deyiladi va u yerda sug‘dlar yashaydi deb ko‘rsatiladi.

Muhokama va natijalar: O‘zbekiston hududi qadimdan Markaziy Osiyoning eng rivojlangan madaniy va siyosiy markazlaridan biri bo‘lib kelgan. Ayniqsa, Xorazm, Baqtriya va So‘g‘diyona hududlarida qadimgi shaharsozlik madaniyati yuqori darajada rivojlangan. Ushbu hududlar tabiiy-geografik jihatdan qulay joylashgani sababli dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiqning rivojlanishiga katta imkoniyat yaratgan. Daryolar bo‘yida sug‘orma dehqonchilik tizimining paydo bo‘lishi esa aholining o‘troq hayot tarziga o‘tishiga sabab bo‘lgan. Xorazm hududi Amudaryoning quyi oqimida joylashgan bo‘lib, qadimgi davrlardayoq mustahkam qal‘alar va yirik manzilgohlar vujudga kelgan. Arxeologik tadqiqotlar natijasida Toproqqal‘a, Ayoqqal‘a, Qo‘yqirilganqal‘a kabi yodgorliklar aniqlangan. Ushbu manzilgohlar qadimgi xorazmliklarning siyosiy boshqaruv tizimi, mudofaa inshootlari va rivojlangan madaniyatidan dalolat beradi. Xorazmda ilm-fan va yozuv madaniyati ham erta shakllanganligi tarixiy manbalarda qayd etilgan. Baqtriya esa Amudaryoning yuqori oqimi hududlarida joylashgan bo‘lib, Sharq va G‘arb o‘rtasidagi muhim savdo markazlaridan biri hisoblangan. Bu hududda dehqonchilik bilan bir qatorda metallga ishlov berish, kulolchilik va zargarlik rivoj topgan. Yunon-Baqtriya davlati davrida shahar madaniyati yanada taraqqiy etib, me‘morchilik va san‘at rivojlangan. Arxeologik topilmalar Baqtriya aholisi yuqori madaniyatga ega bo‘lganligini

ko'rsatadi. So'g'diyona hududi esa Buyuk Ipak yo'lining markaziy nuqtalaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etgan. Samarqand, Buxoro va Panjikent kabi qadimgi shaharlar xalqaro savdo va madaniy almashinuv markaziga aylangan. So'g'd savdogarlari Xitoy, Hindiston va Yaqin Sharq davlatlari bilan faol savdo aloqalarini olib borgan. Natijada bu hududda turli madaniyatlar uyg'unlashib, boy madaniy meros shakllangan. So'g'd yozuvi va san'ati Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Mazkur hududlarning rivojlanishida Buyuk Ipak yo'li katta rol o'ynagan. Savdo yo'llari orqali nafaqat iqtisodiy aloqalar, balki ilm-fan, din va madaniyat ham tarqalgan. Shu sababli qadimgi shaharlar nafaqat iqtisodiy markaz, balki ilmiy va ma'naviy markaz vazifasini ham bajargan. Arxeologik qazilmalar davomida topilgan sopol buyumlar, tangalar, yozma manbalar va me'moriy qoldiqlar bu hududlarda yuqori darajadagi sivilizatsiya mavjud bo'lganini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijasida Xorazm, Baqtriya va So'g'diyona O'zbekiston hududidagi eng qadimgi va rivojlangan sivilizatsiya markazlari ekanligi aniqlandi. Ushbu hududlarda shaharsozlik, sug'orma dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiq taraqqiy etgani natijasida yuksak madaniyat shakllangan. Arxeologik topilmalar qadimgi aholi rivojlangan davlat boshqaruvi va boy madaniy hayotga ega bo'lganini ko'rsatadi. Shuningdek, Buyuk Ipak yo'li orqali amalga oshirilgan xalqaro savdo va madaniy aloqalar ushbu hududlarning yanada taraqqiy etishiga xizmat qilgan. Xususan, So'g'diyona savdo markazi sifatida, Xorazm ilm-fan va mudofaa tizimi bilan, Baqtriya esa hunarmandchilik va san'ati bilan ajralib turgan. Ushbu tarixiy hududlarni o'rganish O'zbekistonning qadimiy davlatchilik tarixi va madaniy merosini chuqur anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Xorazm, Baqtriya va So'g'diyona O'zbekiston hududida qadimgi davrlarda yuksak sivilizatsiya shakllanganini tasdiqlovchi muhim tarixiy markazlar hisoblanadi. Ushbu hududlarda sug'orma dehqonchilikning rivojlanishi, hunarmandchilik va savdo-sotiqning taraqqiy etishi natijasida yirik shaharlar vujudga kelgan. Xususan, Xorazmdagi Toproqqal'a va Ayoqal'a, Baqtriyadagi qadimiy manzilgohlar hamda So'g'diyonadagi Samarqand va Panjikent kabi shaharlar o'z davrining siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlari bo'lib xizmat qilgan. Shuningdek, Buyuk Ipak yo'li orqali amalga oshirilgan xalqaro aloqalar bu hududlarning yanada rivojlanishiga, turli xalqlar o'rtasida madaniy va ilmiy almashinuv kuchayishiga sabab bo'lgan. Arxeologik topilmalar, qadimiy yozma manbalar va me'moriy yodgorliklar ushbu hududlarda yuqori darajadagi shaharsozlik va davlatchilik an'analari mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Mazkur tarixiy hududlarni o'rganish O'zbekistonning qadimgi davlatchilik tarixi, madaniy merosi va milliy qadriyatlarini chuqur anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Shu bois qadimgi shaharlar tarixini tadqiq etish va ularni asrab-avaylash bugungi kunda ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR ROYXATIA

- 1.Sagdullayev. O‘zbekiston tarixi: Eng qadimgi davrdan milodiy IV asrgacha. – Toshkent: O‘qituvchi, 2013.– 112-betlar.
- 2.K. Shoniyozov. Qadimgi Xorazm tarixi. – Toshkent: Fan, 2001.–230-betlar
- 3.A. Asqarov. O‘zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. – Toshkent: Universitet, 2007. – 56-betlar.
- 4.E. Rtveladze. Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi va qadimgi davlatlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. – 88-betlar.
- 5.B. Ahmedov. O‘zbekiston xalqlari tarixi manbalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1991. – 320-betlar.
- 6.A. Muhammadjonov. Qadimgi Buxoro va So‘g‘diyona tarixi. – Toshkent: Fan, 2002. –109-betlar.
- 7.Ya. G‘ulomov. Xorazmning sug‘orilish tarixi. – Toshkent: Fan, 1959. –86-betlar.
- 8.O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 12-jild. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 214-betlar.